

Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury, t. 2
pod red. P.P. Zagożdżona i M. Madziarza, Wrocław 2009

*górnictwo, Kurator Państwowych Pól Górniczych,
mapy, plany, katalog*

Roland BANDUCH*, Piotr GREINER*

MATERIAŁY KARTOGRAFICZNE ZGROMADZONE PRZEZ KURATORA PAŃSTWOWYCH PÓL GÓRNICZYCH W LATACH 1945–1953

W artykule omówiono działalność urzędu Kuratora Państwowych Pól Górniczych w zakresie gromadzenia dokumentacji dotyczącej pól górniczych wszelkich kopalin położonych na obszarze państwa polskiego w celu ich upaństwowienia i przekazania w zarząd podmiotom państwowym, scharakteryzowano skompletowane materiały, zwłaszcza kartograficzne oraz przedstawiono informacje o niepublikowanym katalogu map zgromadzonych przez Kuratora, opracowanym w Archiwum Państwowym w Katowicach.

1. Kurator Państwowych Pól Górniczych w Katowicach – organizacja, krótki rys historyczny

Urząd Kuratora Państwowych Pól Górniczych (dalej: KPPG) został reaktywowany dnia 14 maja 1945 roku przez Ministra Przemysłu, w myśl artykułu 2. „Prawa Górniczego” z dnia 29 listopada 1930 roku [1], w brzmieniu dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 października 1938 roku [2].

Głównym zadaniem KPPG było reprezentowanie interesów państwa w sprawach dotyczących własności górniczej. Kurator występował wobec władz w imieniu państwa, jako zgłaszający odkrycia górnicze oraz jako właściciel pól górniczych. W związku z ustawą z dnia 3 stycznia 1946 roku, o przejęciu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, koniecznym stało się zgromadzenie dokumentacji potrzebnej do upaństwowienia prywatnych pól górniczych (map przeglądowych, dokumentów nadawczych, spraw hipotecznych, planów sytuacyjnych pól górniczych). Cele działalności KPPG zdeterminowały jego strukturę organizacyjną. Biuro Kuratora składało się z Wydziału Techniczno-Administracyjnego, który z kolei dzielił się na referat techniczny i referat administracyjny oraz kancelarii ogólnej [1].

* Archiwum Państwowe w Katowicach.

Prowadzeniem ewidencji pól górniczych zajmował się referat techniczny. W drugim półroczu 1947 roku podzielono ewidencję na dwie części:

- 1) państwowe pola górnicze,
- 2) prywatne pola górnicze.

W każdej części dokonano podziału na poszczególne kopaliny.

W latach 1939–1945 wszystkie materiały dotyczące pól górniczych zostały rozproszone, wobec czego KPPG zaczął gromadzić je za pośrednictwem zjednoczeń przemysłowych, wyższych i okręgowych urzędów górniczych oraz wydziałów hipotecznych sądów. Odzyskiwanie planów wywiezionych przez hitlerowskie władze okupacyjne prowadzono za pośrednictwem Biura Rewindykacyjnego przy Centralnym Urzędzie Planowania [1]. Ewidencję prywatnych pól górniczych zamierzano, po ich upaństwowieniu, włączyć do jednolitej ewidencji państwowych pól górniczych.

Do końca 1948 roku zrekonstruowano dokumentację 719 państwowych oraz 4111 prywatnych pól górniczych [1]. Państwowe pola górnicze przydzielono przedsiębiorstwom państwowym w zarząd i eksploatację. Ponadto, do końca 1948 roku, za pośrednictwem Państwowego Instytutu Geologicznego oraz kilku przedsiębiorstw zgłoszono wnioski i prośby o nadanie własności górniczej na rzecz państwa na 261 projektowanych państwowych polach górniczych. W tym samym roku KPPG prowadził jeszcze prace nad sporządzeniem przeglądowej mapy wszystkich pól górniczych. Nie można stwierdzić jak prace te przebiegały do końca 1953 roku, gdyż w aktach KPPG nie zachowały się niezbędne informacje.

Dekretem Rady Państwa z dnia 6 maja 1953 roku [5] zostało wprowadzone nowe prawo górnicze, które w sposób zasadniczy zmieniało prawo górnicze z lat 1930 i 1938. Państwo stało się wyłącznym właścicielem wszystkich kopaliny, bez potrzeby nabywania w drodze szczególnych aktów (decyzji, itp.) uprawnień do eksploatacji [2]. Nowe prawo górnicze nie przewidywało już dalszego istnienia KPPG, dlatego też Minister Górnictwa, któremu w tym czasie podlegał KPPG, w dniu 8 września 1953 roku zarządził zaprzestanie jego dalszej działalności z dniem 30 listopada 1953 roku [1].

2. Charakterystyka archiwalna zespołu

Akta i związane z nimi materiały kartograficzne KPPG przejęło Archiwum Państwowe w Katowicach z Wyższego Urzędu Górniczego w Katowicach w 1960 roku. Zostały one opracowane i zinwentaryzowane przez dr Stanisławę Poprawską przy współudziale Czesławy Kaczorowskiej w latach 1968–1972. [1]

Zespołowi nadano ostatnio obowiązującą nazwę: Kurator Państwowych Pól Górniczych przy Ministrze Górnictwa Katowice. Zakres chronologiczny obejmuje lata

(1845) 1945–1953 (1954)*. Zespół składa się z 3226 jednostek archiwalnych (ok. 17,5 metrów bieżących). Całość materiału podzielono na 7 grup rzeczowych:

1. sprawy ogólnie-organizacyjne,
2. sprawy rezerw górniczych i eksploatacji górniczej,
3. sprawy wszczętych nadań górniczych,
4. dzienniki robót wiertniczych i spisy profilów otworów wiertniczych dotyczących poszukiwań górniczych,
5. upaństwowienie pól górniczych na węgiel kamienny i inne minerały
6. zgłoszenia odkryć górniczych,
7. nadania pól górniczych na rudę żelaza, galman i piryt.

Materiały potraktowano jako towarzyszące określonym problemom i ujęto w spis ciągły [1].

3. Charakterystyka materiałów kartograficznych

Znajdujące się w zespole KPPG mapy są zasadniczo jednorodne i przedstawiają plany pól górniczych. Związane są z wprowadzonym w ustawodawstwie górniczym, najpierw Prus, a później Austrii i Rosji, pojęciem regaliów górniczych i zasadą rozgraniczenia własności gruntowej i górniczej. Po raz pierwszy zasady te sformułowało w pełni na ziemiach polskich pruskie prawo górnicze dla Śląska i Hrabstwa Kłodzkiego z dnia 5 czerwca 1769 roku, które zezwalało na eksploataowanie prawie wszystkich minerałów (prócz soli) tym osobom, które po znalezieniu minerału pierwsze dokonały zgłoszenia i uzyskały nadanie od Wyższego Urzędu Górniczego. Właściciel gruntu miał jedynie prawo wykluczenia odkrywcy, jeżeli sam chciał wydobywać zastrzeżony minerał [9]. Ostateczne i pełne, z wyjątkiem odszkodowań za szkody górnicze, rozgraniczenie praw własności gruntowej i górniczej w Prusach wprowadziła ujednoliconą „Powszechna Ustawa Górnicza” (*Allgemeine Berggesetz*) z dnia 24 czerwca 1865 roku [7].

Takie same lub podobne rozwiązania przyjęło ustawodawstwo austriackie we wprowadzonej w życie z dniem 1 listopada 1854 roku „Powszechnej Austriackiej Ustawie Górniczej” (*Allgemeine Österreichisches Berggesetz*) z dnia 23 maja 1854 roku [8] oraz wydane w 1870 roku, a uzupełnione dnia 10 maja 1873 roku postanowienie o poszukiwaniach i nadaniach górniczych w guberniach Królestwa Polskiego, które zostały zastąpione przez „Ustawę o Przemysle Górniczym w Guberniach Królestwa Polskiego” z dnia 28 kwietnia 1892 roku [10].

Wszystkie wymienione ustawy określały tryb i warunki konstruowania planów pól górniczych, chociaż różniły się w szczegółach, np. co do ilości dubletów. Zgromadzone w zespole KPPG najstarsze mapy pochodzą z lat: pruskie – 1823 r. (kopie z 1951 roku), austriackie – 1854 r. (kopie z 1951 roku) i rosyjskie – 1873 r. Omawiane zasady

* W nawiasach podano daty materiałów archiwalnych powstałych w okresie wcześniejszym i późniejszym, niż funkcjonował urząd Kuratora.

obowiązywały również w uchwalonym w dniu 29 listopada 1930 roku polskim „Prawie Górniczym”, które zastąpiło na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, obowiązujące do tej pory, prawodawstwo państw zaborczych. Nie licząc epizodu z hitlerowskim prawem górniczym dla Generalnego Gubernatorstwa, z dnia 30 marca 1944 roku, ustawa z 1930 roku obowiązywała w Polsce do 1953 roku, chociaż od 1946 roku została skorygowana w punktach dotyczących własności górniczej w związku z ogłoszoną nacjonalizacją podstawowych gałęzi gospodarki narodowej.

Omawiane mapy zostały sprowadzone dla potrzeb Kuratora z różnych urzędów górniczych i hipotecznych. Mapy pochodzą głównie z archiwum kartograficznego (*Plankammer*) Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu (*Oberbergamt zu Breslau* – dalej: OBB) z lat 1823–1942, ze Starostwa Górniczego w Krakowie z lat 1854–1911, z okręgów górniczych Zachodniego Obszaru Górniczego w Dąbrowie Górniczej, Kielcach i Sławkowie z lat 1924–1939, urzędów górniczych w Dąbrowie Górniczej i Częstochowie z lat 1918–1922, Starostwa Górniczego w Krakowie z lat 1918–1924, Wyższego Urzędu Górniczego w Krakowie z lat 1924–1939 i podległych mu urzędów okręgowych w Jaśle oraz z Okręgowego Urzędu Górniczego w Dąbrowie Górniczej, Wyższego Urzędu Górniczego w Warszawie i podległych mu urzędów okręgowych w Częstochowie, Radomiu i Dąbrowie Górniczej z lat 1922–1935.

Poza tym zachowały się mapy wytworzone przez niemieckie władze okupacyjne z urzędu górniczego w Częstochowie i austriackie w Dąbrowie Górniczej z lat 1915–1918 oraz podczas okupacji hitlerowskiej z urzędu górniczego w Dąbrowie Górniczej, podległego w tym czasie OBB. Osobną grupę w zespole KPPG tworzą mapy przechowywane do lat 1945–1953 w wydziałach hipotecznych sądów, a także specjalnie wykonane dla potrzeb Kuratora.

Wartość poszczególnych grup map jest bardzo różna. Kurator zgromadził przede wszystkim kopie i odrisy map, które stanowią około 2/3 całego zbioru. Najwięcej map oryginalnych – z byłego zaboru rosyjskiego z okresu do 1914 roku. Mapy pruskie i austriackie są reprezentowane wyłącznie, nie licząc kilku dosłownie egzemplarzy, w postaci ksero- i światłokopii wykonanych w latach 1945–1953. Dość licznie reprezentowane są mapy oryginalne z okresu międzywojennego. Wtedy też powstała duża grupa kopii – tłumaczeń wykonanych głównie z map rosyjskich. Osobną grupę stanowią plany podziałów pól górniczych w związku z ustanowieniem nowej granicy państwowej w 1922 roku, zachowane w dużej części w postaci oryginałów lub drugich egzemplarzy. Zachowało się także kilkadziesiąt kopii wykonanych przez niemieckie władze górnicze z oryginałów rosyjskich i polskich w latach 1915–1918 i 1939–1944. Mapy wytworzone po roku 1945, nie licząc kopii map starszych w zdecydowanej większości są zachowane w formie ksero i światłokopii.

Teksty na mapach są różnojęzyczne. Dominuje język niemiecki na mapach niemieckich i austriackich oraz język polski i rosyjski. Kilka egzemplarzy map z Zagłębia Dąbrowskiego opisanych zostało w języku francuskim. Powszechnie stosowany jest alfabet łaciński na mapach polskich, niemieckich i austriackich oraz cyrylica (grazdan-

ka) na mapach rosyjskich. Treść i opisy części map pruskich zapisano kursywą neogotycką.

Oryginały map zostały wykonane przez kilkudziesięciu autorów. Byli to głównie mierniczowie górniczy oraz częściowo geometrzy przysięgli. W poszczególnych grupach map najczęściej spotykanymi nazwiskami autorów są: na mapach pruskich z pierwszej połowy XIX wieku: W. Young i Güttler, z drugiej połowy XIX i początków XX wieku m.in.: Seeliger, Küntzel i Sowinsky, a z okresu międzywojennego i z lat 1939–1944: Jahr, Orban i Schaal; na mapach austriackich: L. Rogowski; na mapach rosyjskich: Albrecht, Świętochowski, Michel i Kuczyński; na mapach polskich z lat 1918–1939: Z. Płóciennik, W. Kornacewicz, A. Borek i K. Zalejski, a z lat 1945–1953 głównie W. Tybulczyk.

Mapy są wykonane w różnych skalach. Mapy XIX-wieczne: rosyjskie – głównie w skali 1:5000, pruskie – 1:4000 i 1:3200, a austriackie – w skali podstawowej 1:2880 i pomniejszeniu 1:14 400. Mapy z okresu międzywojennego: polskie – głównie w skali 1:5000, a niemieckie w skali 1:4000. Mapy powojenne w konstruowano w skalach 1:10000 i 1:20 000. Oczywiście część map ma skale mniejsze (głównie różnego rodzaju mapy przeglądowe) oraz skale większe 1:1000 i 1:2000. Prócz tego szkice pomocnicze są wykonane w skalach większych (1:1000 i 1:2000) oraz mniejszych (1:10 000 i 1:300 000). Najczęściej stosowane są na mapach miary systemu metrycznego: metr i kilometr – na mapach z lat 1918–1953, a na mapach sprzed 1918 roku jedynie na mapach pruskich. W części map pruskich z XIX wieku jest w zastosowaniu pruski łatr górniczy (Lachter), na mapach austriackich – wiedeński sążeń (Wiener Klafter), a na mapach rosyjskich z tego samego okresu – sążnie. Powszechnie zastosowana jest podziałka transwersalna.

Większość map wszystkich typów została wyposażona w różnego rodzaju tabele miernicze i pomocnicze szkice. Na mapach pruskich do typowych pomocy należą szkice pomocnicze i wykazy współrzędnych. Mapy rosyjskie zostały wzbogacone głównie w wykazy właścicieli gruntów i wykazy współrzędnych, a najuboższe pod tym względem mapy wykonane w zaborze austriackim – przede wszystkim w wykazy właścicieli gruntów. Na oryginalnych mapach przed- i powojennych najczęściej występują wykazy współrzędnych i szkice pomocnicze.

Materiał, na którym zostały wykonane mapy, jest bardzo różnorodny. Oryginały map są przede wszystkim naniesione na różnego rodzaju papierze: papierze czerpanym, brystolu, a nawet cienkiej tekturze. Część kopii jest wykonana na kalce technicznej i płótnie apreturowanym. Inne spotykane materiały to także papier fotograficzny i celuloidowe klisze fotograficzne.

Nie licząc jednobarwnych fotokopii i klisz fotograficznych oraz części światłokserokopii, większość omawianego materiału kartograficznego została wykonana w manierze wielobarwnej, oczywiście przede wszystkim oryginały, ale także część ksero- i światłokopii została ręcznie pokolorowana.

Mapy są na ogół zachowane w dobrym stanie fizycznym. Na zły stan części większych rozmiarami egzemplarzy wpłynęły miejsce i forma ich przechowywania (poskła-

dane w teczkach razem z materiałem aktowym). Przyjęcie przez opracowujących zespół KPPG takiego sposobu przechowywania materiałów kartograficznych wynikało ze specyfiki samego zespołu, w którym mapy są ściśle powiązane z materiałem aktowym.

Mapy we wszystkich omawianych grupach zawierają dwa stałe elementy: granice pól i punkty odkrycia kopaliny z ich współrzędnymi, co wynika z treści przepisów prawa górniczego stanowiących o konstrukcji planów pól górniczych. Większość map jest wyposażona w elementy kartograficzne pozwalające na identyfikację topograficzną pola, takie jak ciekі wodne, sieć drogowa, granice administracyjne i górnicze oraz plany zabudowań. Poszczególne grupy map różnią się tu w szczegółach. Najbardziej rozbudowany jest rysunek map pruskich, w których wiele uwagi poświęcono na zaznaczenie granic administracyjnych i planów zabudowań. Są to elementy, których właściwie zupełnie nie ma na mapach rosyjskich, a jeżeli chodzi o zabudowę, również na austriackich i polskich. W pełni rozbudowany rysunek topograficzny posiada część pruskich map przeglądowych pól górniczych. Ważną częścią rysunku pola górniczego na mapach rosyjskich i austriackich oraz polskich z lat 1918–1939, a dotyczących byłych ziem zaborów austriackiego i rosyjskiego, są plany własności gruntu z dokładnym opisem katastralnym. Zupełny brak tego elementu na mapach pruskich i polskich z lat 1945–1953 wynika z pełnego rozgraniczenia własności górniczej i gruntowej w pruskim i polskim prawie górniczym. Na części map pruskich i austriackich są zaznaczone schematycznie niektóre obiekty górnicze, głównie szyby kopalń, kopalnie itp.

Na mapach reprezentowane są pola górnicze 35 kopalń występujących na ziemiach polskich. Najliczniej, bo aż na 1116 planach występuje ruda żelaza, a na 976 – węgiel kamienny. Mniejsze ilości map dotyczą galmanu – 100 map, węgla brunatnego – 90 map, glinki ogniotrwałej – 51 i innych bogactw mineralnych: kwarcytu, soli kamiennej, solanki, kredy itd.

Omawiane mapy obejmują swym zasięgiem większość polskich zagłębi górniczych. Najbardziej reprezentatywne są mapy dotyczące górnośląskiego zagłębia węglowego i miejsc zalegania rudy żelaza w powiatach będzińskim, zawierciańskim, olkuskim i częstochowskim. Stosunkowo mało map dotyczy Dolnego Śląska, gdzie poza grupą map pól węgla kamiennego inne minerały na mapach występują rzadko. Obecne na mapach jest Zagłębie Staropolskie oraz obszary występowania m.in. solanek koło Inowrocławia i na Górnym Śląsku, soli kamiennej koło Wieliczki i Bochni, rudy żelaza na Podkarpaciu. W sumie skorowidz geograficzny obejmuje prawie 1800 miejscowości, co świadczy o bogactwie informacji zawartych w mapach z zespołu KPPG.

4. Katalog map – metoda opracowania

Katalog map zespołu „Kurator Państwowych Pól Górniczych przy Ministrze Górnictwa w Katowicach (1843) 1945–1953”, w swoich pierwotnych założeniach z pierwszej połowy lat osiemdziesiątych XX wieku, kiedy został opracowany, miał służyć

głównie jako pomoc informacyjna dla górniczych służb mierniczych i geologicznych. Miał być wkładem państwowej służby archiwalnej w rozwój „socjalistycznej gospodarki narodowej”, która opierała się na przemyśle wydobywczym. Górnictwo, jak i cała gospodarka od tej pory zmieniły w Polsce swoje oblicze, ale mapy zgromadzone przez Kuratora Państwowych Pól Górniczych w Katowicach w latach 1945–1953 zachowały swoją wartość źródłową przede wszystkim dla historyków, głównie specjalistów z zakresu historii gospodarczej i historii górnictwa. Zapewne mogą być przydatne również do badań z takich dziedzin jak geografia historyczna i historia geodezji, a ponadto różnych dyscyplin nauk geograficznych i przyrodniczych. Wydaje się, że w części obejmujące mapy z obszaru byłego zaboru rosyjskiego mogą być przydatne do poszukiwań typu własnościowego. Nie można wykluczyć ich przydatności użytkowej w sprawach związanych z ustalaniem granic i powierzchni obszarów górniczych.

Podstawą do opracowania katalogu były karty inwentarzowe sporządzone w AP Katowice zgodnie z wymogami „Instrukcji kartograficznej”. Część danych zawartych na kartach w katalogu została zmieniona lub otrzymała inną formę ze względu na wymóg przystępności i zawartości katalogu. Dlatego też zapis w katalogu odbiega częściowo od wymienionej instrukcji. To odstępstwo od zasad archiwalnych miało także swoje uzasadnienie w wartości historycznej opracowywanego materiału kartograficznego, w którym dominują światłokopie wykonane dla aktualnych potrzeb Kuratora.

W katalogu hasłem jest nazwa pola górniczego w brzmieniu obowiązującym podczas aktu upaństwowienia danego pola. W przypadku gdy mapa dotyczyła kilku pól, przyjmowano za hasło pierwszą wymienioną w tytule nazwę pola. Tytuły w katalogu zostały przetłumaczone na język polski, jeżeli w brzmieniu oryginalnym zostały zapisane w innym języku. Przy tłumaczeniach przyjęto zasadę wiernego przekładu formuły nadania pola, chcąc zachować historyczną specyfikę map wytworzonych przez służby miernicze różnych państw. Zastosowane zmiany miały wyłącznie na celu dostosowanie treści tytułów do obowiązujących w języku polskim norm gramatycznych – szczególnie miało to miejsce w tłumaczeniach z języka niemieckiego. Jeżeli tytuł był podawany w przekładzie, zaznaczano to określeniem języka oryginału, po zapisie treści tytułu. Pierwotne nazwy pól zapisywano w brzmieniu oryginalnym. Wszystkie zmienione nazwy pól podawano za nazwą pierwotną w nawiasach kwadratowych. Dotyczyło to przede wszystkim nazw, które zostały ustanowione przez polskie służby miernicze w okresie międzywojennym i powojennym dla zastąpienia nazw niemieckich i rosyjskich. Określenia geograficzne podlegały tłumaczeniu na język polski, szczególnie jeżeli chodzi o toponomastykę Górnego i Dolnego Śląska. Chociaż starano się tego unikać, część nazw geograficznych została uaktualniona, szczególnie w przypadkach, gdy w tytule brak było określenia geograficznego – np. zastosowanie nazwy *Ruda Śląska* w informacji o mapie z okresu międzywojennego. Podziały administracyjne zachowano oryginalne, tak jak podano w tytule mapy. Jeżeli brak było bliższego określenia przynależności administracyjnej, podawano w nawiasie kwadratowym jednostkę administracyjną wyższego szczebla, odpowiadającą podziałowi z danego okresu histo-

rycznego. W związku z powyższym, szczególnie jeżeli chodzi o miejscowości Górnego Śląska, wystąpiła różnorodność podziałów administracyjnych, wynikająca z kilkakrotnie przeprowadzania na tym terenie reform administracyjnych, począwszy od podziału powiatu bytomskiego w 1872 roku. Tytuły nadane w trakcie katalogowania zostały ujęte w nawiasy kwadratowe. W niektórych tytułach zastosowano skróty i opuszczenia ujmowane przy pomocy znaku: [...]. Mając pewność, że chodzi o oryginalną mapę, wyraźnie to zaznaczano, w połączeniu z datą powstania, postępując podobnie jak przy kopiach. Starano się określić datę powstania oryginału mapy. Daty powstania map ustalone przez autorów podawano w nawiasach kwadratowych. Przy opisie umieszczano nazwisko mierniczego lub geometry, który wykonał mapę. Przy pierwszej wzmiance podawano, o ile to było możliwe, pełne brzmienie imienia i nazwiska, w dalszych tylko same nazwisko. Gdy brak było informacji o wykonawcach, zaznaczano to w katalogu, ale tylko w przypadku map rękopiśmiennych i kopii. Zrezygnowano z podawania funkcji i zawodów poszczególnych autorów. Skale zapisano wyłącznie w formie liczbowej, nawet gdy na mapie występuje ona tylko w postaci skali liniowej. W tym ostatnim przypadku skalę liczbową notowano w nawiasie kwadratowym. W katalogu podano skale oryginałów, a więc nie zaznaczano skal klisz czy fotokopii – zmienionych w stosunku do oryginału, jeżeli nie miano pewności, co do wiarygodności takiej skali. Zrezygnowano z informacji o miarach zastosowanych na mapach.

Opis techniczny ograniczono do podania rodzaju techniki wykonania mapy (rękopis, fotokopia, światłokopia lub śwkp + rkp w przypadku technik łączonych), barwności mapy, rodzaju materiału, na jakim ją wykonano (papier, kalka, kłisza), rezygnując jednak z bliższej charakterystyki (poza tą, wynikającą z gramatury: brystol, karton, tektura, papier), rozmiarów mapy w kolejności: szerokość i wysokość, z podaniem czy pomiaru dokonywano od krawędzi mapy czy też od linii ramki mapy, (o czym informuje litera *r*. przed cyframi). Wychodząc z założenia, że wszystkich pomiarów dokonywano w centymetrach, nie podawano tej miary. Przy kłiszach fotograficznych i przy mapach sekcyjnych, różniących się wymiarami, w ogóle nie podawano ich rozmiarów. Nie zaznaczano także stanu technicznego map. Dalej podawano występujące na mapach pomoce: wykazy współrzędnych, szkice pomocnicze, objaśnienia, wykazy powierzchni pól, wykazy miar pól, rejestry pomiarowe. Zaznaczano wszystkie dublety i kopie, natomiast zrezygnowano z informacji o rodzajach kopii. Jeżeli kopie jednej i tej samej mapy były rozmieszczone w kilku jednostkach archiwalnych, określano to odpowiednimi sygnaturami. W przypadku map sekcyjnych zaznaczano ilość sekcji. Z treści mapy wymieniono jedynie obiekty górnicze, głównie szyby, budynki kopalniane i hałdy ze względu na to, że inne elementy, zwłaszcza topograficzne zaznaczano na tych mapach rzadko lub wcale. Nie podano miejsc odkrycia kopalin ponieważ występują na wszystkich mapach jako jeden z głównych elementów.

Pozycje katalogowe zostały ułożone według rodzajów kopalin, a następnie alfabetycznie według nazw pól górniczych. W katalogu mapy otrzymały numerację kolejną, a zaznaczone sygnatury archiwalne pozwalają odnaleźć kartę inwentarzową i samą

mapę w jednostce archiwalnej. *Numerus currens* katalogu jest obowiązujący tylko w obrębie niniejszego katalogu, tj. w samym katalogu, skorowidzach i spisie treści.

Układ rzeczowy został przyjęty za podziałem surowców mineralnych Polski, zastosowanym w pracy *Geologia i surowce mineralne Polski* [6]. Wyodrębniono pięć głównych ich grup: surowce energetyczne, rudy, surowce chemiczne, surowce typu magmowego i wody mineralne. W obrębie tych grup uszeregowano poszczególne kopaliny, wykorzystując ich podział zastosowany w wyżej wymienionym opracowaniu. W poszczególnych podgrupach mapy zostały ułożone zgodnie z porządkiem alfabetycznym nazw pól górniczych. Mapy pojedynczych pól górniczych zostały poprzedzone mapami przeglądowymi (ułożonymi według kryteriów rzeczowych). Na końcu poszczególnych grup umieszczono mapy pól nie posiadających nazw własnych. Prócz map przedstawiających pola nadane na jeden rodzaj kopaliny, część dotyczy pól nadanych na dwa i więcej minerałów. Dla tych map utworzono osobne podgrupy map np. *miedź i arsen; kobalt, mangan i nikiel*, itp. Układ pozycji katalogowych przedstawiono poniżej (w nawiasach podając numery pozycji katalogowych)

I. Złóża surowców energetycznych

1. Węgiel kamienny (1–972)
 - a) Mapy przeglądowe (1–36)
 - b) Mapy pól górniczych (37–972)
2. Węgiel kamienny i węgiel brunatny (973)
3. Węgiel kamienny i grafit (974)
4. Węgiel kamienny i rudy galmanu (975–976)
5. Węgiel brunatny (977–1055)
6. Gaz ziemny (1056–1059)

II. Złóża rud metali

1. Rudy żelaza (1060–2158)
 - a) Mapy przeglądowe (1060–1086)
 - b) Plany odwiertów (1087–1089)
 - c) Mapy pól górniczych (1090–2158)
2. Rudy żelaza i galmanu (2159–2163)
3. Rudy żelaza, galmanu i ołowiu (2164–2165)
4. Rudy żelaza i węgiel brunatny (2166)
5. Rudy galmanu (2167–2256)
6. Rudy ołowiu (2257–2266)
7. Rudy galmanu i ołowiu (2267–2311)
8. Rudy galmanu, ołowiu i siarka (2312)
9. Rudy ołowiu i srebra (2313–2315)
10. Rudy miedzi (2316–2317)
11. Rudy miedzi i srebra (2318–2319)
12. Rudy miedzi, ołowiu i srebra (2320)

13. Rudy miedzi i złota (2321)
14. Rudy miedzi i arsenu (2322)
15. Rudy złota (2323–2324)
16. Rudy złota i arsenu (2325–2328)
17. Rudy złota i srebra (2329–2330)
18. Rudy złota, srebra, miedzi, galmanu, arsenu i siarka (2331)
19. Rudy niklu (2332)
20. Rudy manganu (2333)
21. Rudy kobaltu, manganu i niklu (2334)

III. Złóża surowców chemicznych

1. Sól kamienna (2335–2361)
2. Sól kamienna i solanka (2362–2373)
3. Sól potasowa (2374)
4. Sól potasowa i magnezowa (2375–2377)
5. Siarka (2378–2380)
6. Siarka i wiotriol (2381)
7. Fosforyt (2382–2397)
8. Grafit (2398–2400)
9. Grafit i kaolin (2401)
10. Piryt (2402–2411)
11. Piryt i markazyt (2412–2413)

IV. Złóża surowców typu magmowego

1. Anhydryt (2414)
2. Gips (2415–2432)
3. Kreda (2433–2443)
4. Łupki bitumiczne (2444–2446)
5. Magnezyt (2447–2449)
6. Dolomit, gips, glinka ogniotrwała, kaolin, magnezyt, piasek i skaień (2450)
7. Chromit, glinka ogniotrwała, kaolin, kwarcyt, łupek bitumiczny, łupek kwarcytowy i magnezyt (2451)
8. Glinka ogniotrwała (2452–2503)
9. Kaolin (2504–2518)
10. Kwarcyt (2519–2552)

V. Wody mineralne

1. Solanki (2553–2694)

Mapy dotyczące tego samego pola, usystematyzowano chronologicznie; mapy o takich samych nazwach pola, a pochodzące z jednego historycznego obszaru przestrzennego, ułożono alfabetycznie według nazw miejscowości; mapy o takich samych

nazwach pola, a pochodzące z różnych obszarów państwowych (co dotyczy głównie map sprzed 1914) roku usystematyzowano w następującej kolejności: mapy pruskie, austriackie i rosyjskie.

Sporządzono dwa skorowidze: nazw geograficznych i nazw pól górniczych. W pierwszym z nich miejscowości o różnym nazewnictwie zapisano bez określeń podziału administracyjnego; miejscowości o takim samym brzmieniu, a pochodzące z różnych terenów określano wyższą jednostką podziału administracyjnego. W celu ujednoczenia w tym miejscu podziałów administracyjnych przyjęto za ów wyróżnik podział powiatowy, jako wystarczający do rozróżnienia lokalizacji. W przypadku, gdy dana miejscowość zmieniała powiatowe przynależności administracyjne, zaznaczano ostatni chronologicznie podział, jaki wystąpił na mapach.

Skonstruowano jednolity skorowidz nazw pól górniczych, z zastosowaniem skrótów nazw minerałów przy każdej nazwie pola górniczego, aby można było łatwiej odnaleźć określone pole górnicze danej kopaliny. Skorowidz nazw pól górniczych zawiera wszystkie nazwy pól ujętych w tytułach map, tzn. zarówno nazwy hasłowe, kolejne nazwy wymienione po tych, które stały się hasłem, oraz nazwy historyczne. W tym ostatnim przypadku skorowidz odsyła do nazwy aktualnej w okresie upaństwowienia pola. Zrezygnowano ze skorowidza autorów, ograniczając się tylko do zasygnalizowania tego problemu we *Wstępie* do katalogu. Katalog wyposażono w dwa wykazy skrótów: wykaz skrótów nazw kopalni (zastosowanych w skorowidzu nazw pól górniczych) i wykaz wszystkich innych skrótów użytych we wstępie, katalogu i skorowidzach.

Katalog zawiera w zasadzie wszystkie znajdujące się w zespole KPPG mapy. Nie ujęto w nim niewielkiej liczby map o małej wartości informacyjnej, głównie szkiców odręcznych, nieczytelnych odbitek itp.

Literatura

- [1] Archiwum Państwowe w Katowicach, zespół nr 392: *Kurator Państwowych Pól Górniczych przy Ministrze Górnictwa, Katowice*, wstęp, sygn. AP Kat KPPG-1.
- [2] *Dwudziestolecie górnictwa w Polsce Ludowej*, [w:] *Państwowa Rada Górnicza. Materiały z prac Rady*, z. 42, Warszawa 1964, s. 55–56.
- [3] Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1930 r., nr 85, poz.654.
- [4] Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1938 r., nr 91, pz.627.
- [5] Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1953 r., nr 29, poz. 113.
- [6] *Geologia i surowce mineralne Polski*, pod red. R. Osiki, Warszawa 1970, s. 1, 42.
- [7] *Gesetz Sammlung für die Koeniglichen Preussischen Staaten*, nr (nr 6125), s. 1153–1230.
- [8] *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich*, nr 146, s. 554–601.
- [9] *Revidierte Bergordnung für das souveraine Herzogthum Schlesien und für die Grafschaft Glatz*, [w:] H. Brassert, *Bergordnungen der Preussischen Lande*, Koeln 1858, s.944.
- [10] *Zbiór praw obowiązujących w guberniach Królestwa Polskiego*, seria II, tom XV, 1892, s. 477–515.

**CARTOGRAPHIC MATERIALS COLLECTED BY CURATOR
OF THE NATIONAL MINEFIELDS BETWEEN 1945 AND 1953**

The article describes how the Curator of the National Minefields collected documentation of the minefields in the Polish territory that had been nationalized and managed by the state administration. The publication characterizes the complete collection of the materials, focusing on the cartographic ones; furthermore, it informs about an unpublished catalogue of maps collected by the Curator that was processed at the State Archives in Katowice.